

Agrártudományi Egyetem, Debreceni Orvostudományi Egyetem, az MTA Atommagkutató Intézet Központi Könyvtára és a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár.

A **Web of Science** hivatkozási index felhasználásával egy kutatási téma az élettelen és élő tudományok tárgyköréből könnyen körüljárható, a teljes szövegű cikk ugyanitt elektronikusan megrendelhető. Egyedisége a következőkben rejlik:

- a hivatkozási kapcsolatok időben előre és visszafelé kereshetők;
- a mágnesszalagos változatot hetente frissítik, és 2000-nél több folyóiratot figyel;
- számos limitálási lehetőség van: idő, nyelv, dokumentumtípus;
- többformátumú találatok megjelenítése;
- lehetőség a saját OPAC-kal történő összekapcsolásra.

13. Intézmény: TÁRKI

Témavezető: Varró Margit

1998 október–novemberében a TÁRKI az új helyre költöztetésekor felépített az Andorka-könyvtár számára egy külön helyiséget faltól falig polcokkal, ahol kb. 5000 kötet könyv fér el tematikusan elhelyezve.

Előkészítette az állomány raktározásához feltétlenül szükséges szakrendszert. A tartalmi feldolgozáshoz revideálta a tárgyszórendszert.

Áttekintette a hazai integrált könyvtári szoftvereket, s az átköltözés után beszerezte és üzembe helyezte az SR-LIB könyvtári rendszert, és ehhez két új, a mai követelményeknek megfelelő számítógépet.

Közel ezeregyszáz kötet könyvet tárt fel. A tervek szerint a nyáron befejeződik a könyvek feldolgozása, s a következő tanév kezdetétől az Andorka-könyvtár a felhasználók rendelkezésére állhat.

/OTKA Hírlevél, 1999. 1. sz. p. 25–29. Rövidített változat./

Az információs társadalom kihívásai, különös tekintettel az Egyesült Királyságra

Az információs társadalom fejlődése

Az információ korszaka napjaink valósága. A számítástechnika és a távközlési technológiák fejlődése egymást erősíti, hatalmas beruházások vannak folyamatban. A változások nagyságrendjét gyakran hasonlítják az ipari és a mezőgazdasági forradalomhoz.

Információs társadalom elnevezéssel írjuk le azokat a gazdasági és társadalmi változásokat, amelyeket az említett új technológiák idéznek elő. Az információs társadalom létrejötté során egyre inkább összeolvad a különböző „információs iparágak” (információs szolgáltatók, szétsugárzó intézmények, hardvergyártók, szoftverfejlesztők) tevékenysége. Tovább csökkennek az elektronikus információszolgáltatás költségei, és az információ mindinkább stratégiai erőforrássá válik.

Az információs forradalom nagyrészt az elektronikus információhordozókra épül; gondoljunk csak a kábeltévére, a száloptikai hálózatokra, a távközlési cégek újfajta szolgáltatásaira. Az információs társadalom a lakásokban is jelen van: az Egyesült Királyságban a háztartások 25%-ában van személyi számítógép, 90%-ában telefon, és 96%-ában televízió. Legvalószínűbb tehát, hogy a háztartásokba a telefon és a televízió viszi majd el az információs társadalom előnyeit. Már olyan

sokoldalú terminálokat is kifejlesztettek, amelyek a tévé, a videofon, a számítógép és a faxkészülék funkcióit egyesítik. Ezek még nagyon drágák, de 2005-re a háztartások egynegyedében megtalálhatóak lesznek majd. A számítógépes hálózatokhoz való nyilvános hozzáférésre az iskolákban, könyvtárakban és más középületekben létesítendő ún. információs kioszkokban lesz majd lehetőség.

Az információt egyre inkább csak elektronikus formában célszerű használni és szolgáltatni. Az Egyesült Királyságban másfél millióan használják az Internetet. A háztartásokban lévő számítógépek nagy része fejlesztésre szorul, hogy a hálózat eléréséhez használni lehessen. A szükséges hardver és szoftver megvásárlását kevesen engedhetik meg maguknak, ugyanis kb. 1200 fontnyi beruházást igényel.

A társadalmi kihívás

Nagy-Britanniában, amely egykor a „világ műhelye” volt, ma már minden eddiginél többen dolgoznak az információs ágazatban. Ez sokféleképpen hat a társadalom szerkezetére. Az információs és kommunikációs technológiákban ugyanis egyebek mellett benne rejlik az a lehetőség, hogy ne kelljen valamely munkahelyhez (irodához vagy üzemhez) kötődni.

A távmunka és az „időosztásos” munkahely-használat következtében jóval kevesebb irodai munkahelyre és irodaépületre van szükség. A kormányzatnak el kell gondolkodnia azon, hogyan adóztassa majd a cégeket, mivel nincs fizikai címük. Az önkormányzatoknak meg kell fontolniuk, hogy a közlekedés, az úthálózat helyett ne az információs infrastruktúrát fejlesszék-e inkább. Az egyetemek és a helyi gazdaság sorsát gyökeresen meg fogják változtatni az online távoktatási formák. Az információs forradalom munkanélküliségre is vezethet, ti. kevesebb adminisztratív munkatérre lesz szükség, az elbocsátottak viszont nem találnak fizikai munkát; ugyanakkor a régióknak a „tudás szakembereit” kell a területükre vonzaniuk, ha versenyképesek akarnak maradni.

Az alkalmazásokhoz szükséges infrastruktúra már létrejött az Egyesült Királyság magánszektorában; az információs társadalom fejlődését viszont a közszolgálati szektornak kell irányítania.

A gazdasági kihívás

A cégek versenyképessége és profitszerző képessége jelentős mértékben függ az információtól. A digitális információ számukra olyan tőkét jelent, amelyet értékesíteni lehet. Az információs infrastruktúrát az Egyesült Királyságban 80%-ban a magánszektor működteti. Az ország nem volt képes megtartani hagyományos gyártási tevékenységét; most felmerült a tudásipar és az információs ipar elvesztésének a veszélye is.

A közszolgálati szektornak – különösen helyi szinten – lehetősége lesz arra, hogy az információs társadalom kihívásainak megfelelően átalakuljon. A helyi önkormányzatok a helyi távközlési cégekkel közösen adatbázis-szolgáltatókat hozhatnak létre. Elkezdhetik átalakítani információgyűjtési, -tárolási és -terjesztési stratégiájukat, tekintettel azokra az interaktív szolgáltatásokra, amelyeket hamarosan nyújtani fognak. Gondolhatnak arra is, milyen hatással lesz mindez a helyi foglalkoztatásra. Miközben az Egyesült Királyság régiói e téren egymással versenyeznek (különösen az idegenforgalmat és a gazdasági fejlesztést illetően), tapasztalatokat gyűjthetnek arról, hogyan versenyezzenek Európával és a világgal az információs korszakban. Egy 1995-ös vizsgálat szerint a koncepciók még nem születtek meg.

Információs területek

Míg az ipari forradalom valóságos településeket hozott létre, az információs forradalomnak nincsenek földrajzi határai (globális falu stb.). Megjelent az információs terület (information area) fogalma, amely jelenthet akár két egymással összekapcsolt irodai számítógépet, vagy a *Sun* c. lap olvasóit, tehát mindazokat, akik egy bizonyos információt el

tudnak érni. A tudósítások legtöbbször a globális információs területekkel foglalkoznak, de van helyi, országos és európai információs terület is.

Az Egyesült Királyságban a helyi információs területek lehetőségeit még nem igazán tárták fel; a legtöbb szolgáltatást országos szintűre tervezték. Ugyanakkor az emberek információigénye általában helyi jellegű, és kielégíthető a közszolgálati szektor (iskolák, könyvtárak, kórházak, önkormányzatok stb.) által. A következő öt évben a városokban többnyire a kábeltelevíziók nyújtanak majd interaktív elektronikus szolgáltatásokat.

Az Európai Bizottság felismerte, hogy a helyi információs területek fejlesztésre érdemesek, és ezért finanszírozza a helyi közösségek információellátására szolgáló projekteket. Főként azok az elmaradottabb területek kapnak ilyen támogatást, amelyek a strukturális alapokból már részesülnek.

Ha a helyi információs területek mintájára, hasonló formátumban és tartalommal, koordináltan adják közre az Interneten a regionális információkat, azokból könnyedén, szinte magától „összeáll”, és decentralizáltan fejlődik tovább majd az országos információs terület is.

Európa mint információs terület

Európát a politikusok hozták létre, hogy országok a nagyobb országokkal, például az USA-val azonos tárgyalási pozícióba kerülhessenek. Az európai információs terület az Európai Unió kezdeményezésére jött létre. 1993-ban született a *Növekedés, versenyképesség, foglalkoztatás – kihívások és út a 21. századba* c. fehér könyv. 1994 februárjából származik a Bangemann-jelentés (*Európa és a globális információs társadalom – ajánlások az Európai Tanácsnak*). Ez utóbbi meghatározta azokat a területeket, amelyeken az információs társadalom technológiai vonatkozásaival összefüggésben azonnali cselekvésre van szükség: távmunka és távoktatás, egyetemi kutatói hálózatok, telematikai szolgáltatások kis- és középvállalkozások számára, közúti közlekedés, légi közlekedés, elektronikus tenderek, közigazgatási hálózatok, városi információs hálózatok.

Az európai tagállamok akciótervet kezdeményeztek ezen alkalmazások kifejlesztésére. Így született az *Európa útja az információs társadalomba: akcióterv* c. kiadvány, amely a következő területeket ölelte fel: a szükséges szabályozási és jogi keretek, a hálózatok alapvető szolgáltatásai, az alkalmazás és a tartalom kérdései, társadalmi és kulturális kérdések, az információs társadalom propagálása. 1995 februárjában került sor a világ legfejlettebb országainak (G7) konferenciájára az információs társadalomról, az információs társadalomba való problémamentes átmenetről.

Az európai pénzügyi forrásokat a közszolgálati és a magánszektor számára az Információs Tár-

sadalom Projektirodán (*Information Society Project Office = ISPO*) keresztül bocsátották rendelkezésre. Az Egyesült Királyságban a Kereskedelmi és Ipari Minisztériumban állították fel a közszolgálati projektek nyilvántartását szolgáltatásaik, politikai céljaik és az érintett földrajzi terület szerint (www.ccta.open.gov/niphome). Az *ETHOS (European Telematics Observatory)* szolgáltatás kapcsolatot teremt a magánszektor és a közszolgálati szektor fejlesztői között, és regisztrálja az információs társadalomhoz kapcsolódó technológiákat és forrásokat (www.tagish.co.uk/ethos).

A helyi közigazgatás és a központi kormányzat feladatai

Napjainkban a helyi önkormányzatok jobbra a központi kormányzat szolgáltatásait adminisztrálják, az adott régió természetesen „marketingügynökségeiként”. Összegyűjtik a piaci információkat, és gondját viselik az információforrásoknak. Lényegében a helyi információs területek csomópontjai. A kötelező tendereztetés (Compulsory Competitive Tendering = CCT) a települések versenyében előnyökkel járhat pl. a munkahelyteremtésben, ha az önkormányzatok rendelkeznek a megfelelő információkkal. Egy felmérés szerint az Egyesült Királyságban az önkormányzatok az európai forrásokból szerezhető támogatást – ha egyáltalán – csak kiegészítő jellegűnek tekintik. Legtöbbjük nem alakította még ki az információs társadalommal kapcsolatos politikáját.

A városok kereskedelmi központokként jöttek létre. Az új technológiák következtében e szerepük szűkül és áthelyeződik.

A választott központi kormányzat bevételei hagyományosan az adókból származnak, amelyeket helyi és országos szinten osztanak el a közösség által használt szolgáltatásokra. Az információs forradalom következtében a kormányzat egyre nehezebben tudja a nemzeti vagyont kezelni, és közös szolgáltatásokat nyújtani. A kormányzati apparátus még nem alkalmazkodott az információs társadalomhoz. Az elektronikus információs rendszerek használatával megváltoznak a szolgáltatások, és ez kihat a munkaerőpiacra is. A globális piacokon új technológiákat használnak, és az információt egy helyen tárolják.

Információs stratégiák

Az információs stratégiák megfogalmazása (ti. az igények megállapítása és a teendők meghatározása) segít a településeknek, hogy megfeleljenek az információs kor kihívásainak. Ez a helyi önkormányzatokra hárul, mivel ők a tervezés helyi színterei. A terveket természetesen országos keretekben koordinálják, az Egyesült Királyságban a

Környezetügyi Minisztériumban. Néhány példa erre.

A *North Tyneside* régióban az ipar (hajóépítés) jelentősen visszaesett. A régió jelentős támogatást kapott európai strukturális pénzalapokból az információs társadalommal kapcsolatos fejlesztésekre. Már korábban is bekapcsolódott európai kutatási-fejlesztési projektekbe (*TURTLE = helyi telematikai fejlesztés*). Jelenleg folyik az információs stratégia megfogalmazása, különös tekintettel a kis- és középvállalkozásokra, valamint az önálló kereskedőkre. Az információforrások értékére a régió egyetemei és a magánszektor ébresztették rá az önkormányzatot.

Manchester városa a számítógép születési helye, ma az országos számítógépközpont székhelye. A városi tanács a 90-es évek elején *Poptel* néven kezdte meg elektronikus szolgáltatások létrehozását. Strukturális alapokból az alkalmazások fejlesztésére és bemutatására kapott támogatást. Bekapcsolódott a *TeleCities* programba, amely az információs technológiát a település és a gazdaság fejlesztésére felhasználó európai városok egyesülete. A városi tanács a következő területeken kívánja a korszerű információtechnológiát használni: munkahelyek létesítése, képzés, európai együttműködés, kereskedelmi és exportreklám, gazdasági kezdeményezések támogatása, az információhoz való hozzáférés javítása. A kezdeményezések a várost és a régiót egyaránt érintik. Lépések történtek az elektronikus kommunikáció és a nyilvános online tájékoztatási szolgáltatások elérésének fejlesztésére.

Norfolk régió és központja, *Norwich* a vidéki területek tipikus problémáival küszködik, de azokra 21. századi megoldásokat keres. Már a 80-as és a 90-es években megkezdtek a felkészülést az információs forradalom kihívásaira. Az önkormányzat összefogott a közszolgálati, magán- és civil szektor intézményeivel. A közszolgálati intézmények vezetésével megvitatták az Európai Bizottság *Condition of Europe Debate* c. dokumentumát, és együttműködnek egy *regionális stratégia* kidolgozásában. 1994 végén egy saját elektronikus információs terület létrehozását határozták el. Ennek infrastruktúrája a Bell Cablemedia jóvoltából áll majd rendelkezésre, és folyik a közös elektronikus interfész kifejlesztése. Tizenkét regionális intézményből lesz elérhető az intézményektől független elektronikus információ (egyebek között a www.waveney.gov.uk címen). Az Európai Bizottság negyedik keretprogramja a későbbiekben csatlakozott a program támogatóihoz. A régió bejutott azok közé a települések közé is, amelyek a millenniumi kiállításon központi támogatással szerepelhetnek, s eközben alkalmazásaikat a piacon is megmértethetik.

A jövő

Az új technológia hatását a gazdaságra, az intézményekre és az egyénekre még nem mérték fel teljesen. A kommunikáció javítása azt jelenti, hogy a tevékenységeknek nem kell pontosan meghatározható közösségekben zajlaniuk. Az információs technológiáknak köszönhetően az információ elektronikusan tárolható, és bárhol a világon hozzáférhető. Az információs forradalmat azonban az információ értékének és használatának kell vezérelnie, nem pedig a technológiának. Rövid távon a régióknak meg kell küzdeniük egymással a forrásokért. Az egyéneknek és gazdálkodóknak ki kell fejleszteniük stratégiájukat az információk elektronikus úton való hozzáférhetővé tételére. A köz-

szolgálati szektornak különösen ki kell használnia annak az előnyeit, hogy az információ jövedelmet termelhet, ezért céltudatosan kell forrásokat szereznie a fejlesztés költségeinek fedezésére. Az Egyesült Királyság egészének is ki kell dolgoznia stratégiáját. A folyamat munkaigényes, de a végeredmény lehetővé teszi majd az igények kielégítését. Ha ez elmarad, újra eljőhet a feudális állam és az erősen korlátozott források ideje.

/CARRUTHERS, S.–SMITH, S.: *Challenge of the Information Society. = Information Services and Use*, 17. köt. 4. sz. 1997. p. 225–240./

(Hegyközi Ilona)

Felmérés a CD-ROM adatbázisokról brit egyetemi könyvtárakban

A brit egyetemi könyvtárakban 1996-ban az adatbázis-beszerezési költségek 75%-át költötték CD-ROM termékekre. A könyvtárakban a CD-ROM címek átlagos száma az 1988. évi 3-ról 1996-ban 43-ra nőtt. A korai időszakban a CD-ROM-ok többsége tudományos, műszaki és orvosi témájú adatbázis volt, ma a spektrum sokkal szélesebb.

A CD-ROM termékek növekvő népszerűségének okai ismertek: az adatbázisok online keresését nagymértékben gátolja a hostok árszerkezete, a kapcsolódási költségek viszonylagos magas szintje (a „taxióra-effektus”. – A ref.). A CD-ROM adatbázisokért éves előfizetési díjat kell fizetni, ami könnyen kalkulálható. A CD-ROM adatbázisokat a végfelhasználók is képesek keresni. Az adatbázisokat a CD-ROM-ról helyi hálózatokba lehet tölteni, az egész egyetem területén hozzáférhetővé téve bárkinek. A CD-ROM állomány mintegy fele az egyetemi könyvtári hálózatban használható.

A CD-ROM időszak kezdetétől fogva azonban voltak olyan vélemények, amelyek szerint ennek a technikának nincs hosszú távon jövője. Egyes szerzők már 1990-ben azt jósolták, hogy a CD-ROM „átmeneti technika”. Ezt arra alapozták, hogy az USA-ban sok könyvtárban néha túlléptek a CD-ROM technikán, és az egyetemi hálózatokban közvetlenül az adatbázis-előállítótól származó tartalmat telepítették. Nagy-Britanniában regionális központokat szerveztek, és onnan lehetett a JANET hálózaton hozzáférni az adatbázisokhoz (részben ingyen, részben díj ellenében). A cél az volt, hogy a felsőoktatási közösségekben ingyenes elérést biztosítsanak hálózaton.

A kereskedelmi szektorban új hostok alakultak meg a hagyományos CD-ROM piacon, közülük elsősorban a SilverPlatter és az Ovid említendő. Ezek www-hozzáférést biztosítanak az egyetemi használóknak, intézményi előfizetési alapon.

A CD-ROM felmérés

Az utóbbi tíz évben készített felmérések közül a 6. felmérés adatait ismertetjük. 60 kérdőívet küldtek ki felsőoktatási intézmények egyes típusaihoz, amelyeknek tekintélyes CD-ROM állományuk van. 70%-uk küldött választ, amelyek között 17 1992 előtti „rég” egyetemi könyvtár, 17 „új” egyetemi könyvtár és 10 főiskolai könyvtár szerepelt.

A válaszok értékelése:

Költségek

A CD-ROM beszerzésekre fordított költségek 51 800 GBP-ről (1995) 64 800 GBP-re (1996), vagyis 25%-kal emelkedtek. A költségnövekedést mutatja az 1. ábra diagramja régi és új egyetemekre 1988 és 1999 között.

Az 1995–96-os költségvetési évben az évi CD-ROM költségek így alakultak:

Régi egyetemek	53 700 GBP
Új egyetemek	74 500 GBP
Főiskolák	28 600 GBP

Az „új” egyetemek nagyobb mértékű kiadása az előző felmérésekben is visszatérő momentum. Az egyetemeken vásárolt adatbázisok drágábbak, mint a főiskolák beszerzései. Pl. az egyetemek megveszik a drága *Psyclit*, *Inspec* adatbázist, a főiskolák a jóval olcsóbb *Eric* és *The Guardian* adatbázist preferálják.